

РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

ІВАНЕНКО О. УНІВЕРСИТЕТИ УКРАЇНИ В МІЖНАРОДНИХ НАУКОВИХ ЗВ'ЯЗКАХ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.) / ВІДП. РЕД. С. В. ВІДНЯНСЬКИЙ. – К.: ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ НАН УКРАЇНИ, 2013. – 375 С.

Важливою передумовою науково-філософського осягнення поняття європейської цивілізаційної ідентичності є відтворення строкатої мозаїки культурних традицій, що складають духовну спадщину Європи. Монографія старшого наукового співробітника відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України к. і. н. О. А. Іваненко є першим в українській та зарубіжній історичній науці досвідом виявлення, комплексного дослідження й осмислення широкого кола унікальних джерел, що дозволяють реконструювати участь провідних науково-дослідних і культурно-освітніх центрів Наддніпрянської України у розвитку міжкультурного діалогу на теренах Європи.

Дослідивши на мікрорівні маршрути закордонних наукових подорожей вітчизняних учених, програми їхніх стажувань у провідних наукових центрах Європи, що включали в себе, передусім, відвідання лекційних курсів та практичних занять, участь у міжнародних наукових форумах та науково-дослідних проектах, авторка ввела до наукового обігу багатий конкретно-історичний матеріал, що становить підґрунтя для глибшого осмислення макропроцесів культурних взаємовпливів європейських народів. Здійснена в монографії реконструкція інтеграції Харківського, Київського та Новоросійського університетів до європейського науково-освітнього простору упродовж другої половини ХІХ – початку ХХ ст. проливає світло на складну проблематику взаємодії різноманітних етнокультурних елементів у широкому історико-цивілізаційному контексті. Через призму життєвого шляху вітчизняних учених у рецензованій праці розкривається значення міжнародних зв'язків для розвитку найважливіших наукових галузей у Європі ХІХ – початку ХХ ст. З огляду на репрезентативність широкого спектру міжнародної співпраці університетів Наддніпрянської України як суб'єктів культуротворення, формування суспільної свідомості, інтелектуальних засад соціально-політичного розвитку відкривається перспектива осмислення ролі міжкультурного діалогу в збереженні загальноєвропейських духовних традицій як єдиного і, водночас, багатомірного історичного явища.

Джерельна база дослідження представлена опублікованими і вперше запровадженими до наукового обігу документами з фондів Центрального державного історичного архіву України (м. Київ), Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Державного архіву м. Києва, Державного архіву Харківської області, Державного архіву Одеської області. Здійснений О. А. Іваненко цілісний джерелознавчий аналіз та інтерпретація змісту багатоманітного комплексу недостатньо досліджених і невідоміки раніше джерел є надійною базою для подальшого узагальнення динаміки міжнародних культурно-цивілізаційних взаємовпливів другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

У першому розділі монографії відтворено співпрацю університетів Наддніпрянської України з європейськими науковими установами в царині

гуманітарних і природничих наук у період суспільно-політичних реформ, здійснених у Російській імперії за царювання Олександра II (60–70-ті рр. XIX ст.). Акцентується увага на стажуваннях вітчизняних правознавців та економістів у Гейдельберзькому, Мюнхенському, Берлінському, Лейпцизькому, Льєжському, Брюссельському, Гентському, Туринському, Генуезькому, Пізанському, Карловому університетах, Сорбонні, Коллеж де Франс, Школі права м. Парижа та багатьох інших навчальних закладах. Авторка наголошує на критичному сприйнятті вітчизняними вченими зарубіжних систем організації науково-дослідної та освітньої справи, ілюструє їхню зацікавленість діяльністю законодавчих, судових і пенітенціарних установ, місцевих органів влади, перебігом європейського суспільно-політичного життя, зокрема народними мітингами та зібраннями. З інтересом читаються сторінки монографії, присвячені зв'язкам вітчизняних учених-гуманітаріїв із діячем Чеського національного відродження В. Ганкою, засновником Чеської Матиці Ф. Палацьким, академіком Віденської АН Ф. Міклошичем, основоположником сербської літературної мови В. С. Караджичем, лауреатом Нобелівської премії з літератури Т. Моммзенем, президентом Югослов'янської академії наук і мистецтв Ф. Рачкі, творцем словацької літературної мови М. Гатталою та інш. Висвітлено значення співпраці з європейськими та північноамериканськими науковими центрами з огляду на покращення матеріально-технічного забезпечення університетів Наддніпрянської України, налагодження обміну лабораторним обладнанням, науковою літературою, музейними експонатами. Водночас О. А. Іваненко звертає увагу на приклади недостатнього фінансового сприяння з боку держави міжнародній співпраці вітчизняних учених, яким нерідко доводилося здійснювати закордонні наукові подорожі за власні кошти.

У другому розділі досліджено міжнародні зв'язки Харківського, Київського та Новоросійського університетів у царині історії, філології, філософії, правознавства й природничих дисциплін останньої третини XIX ст., позначеної загостренням економічного й військово-політичного суперництва великих європейських держав та водночас бурхливим поступом науки й техніки, нарощуванням виробничих потужностей, запровадженням новітніх технологій, здійсненням наукових відкриттів, що визначили подальший розвиток світової цивілізації. Розкрито внесок університетів Наддніпрянської України у розвиток інтеграційних процесів у європейському науково-освітньому житті. Яскравою ілюстрацією високого авторитету в Європі вітчизняних науково-освітніх закладів є виявлені О. А. Іваненко у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського вітальні адреси з нагоди 50-літнього ювілею Університету Св. Володимира (1884) від Львівського, Чернівецького, Страсбурзького, Лейпцизького, Карлового, Загребського, Берлінського, Віденського, Геттінгенського, Единбурзького, Римського університетів, Югослов'янської Академії наук і мистецтв у Загребі, Інституту Оссолінських у Львові тощо. Особливий інтерес становить письмове привітання від Лейпцизького університету, в якому Київ визнано центром східноєвропейської культури. У рецензованій праці знайшли висвітлення такі важливі аспекти міжнародної гуманітарної співпраці, як книгообмін, підтримка вітчизняними вченими слов'янських культурних закладів та національно-визвольних рухів, надання медичної допомоги пораненим під час франко-пруської війни 1870–1871 рр., сербсько-турецької війни 1876–1877 рр., російсько-турецької війни 1877–1878 рр.

У третьому розділі приділено увагу питанню про місце та роль університетів Наддніпрянської України у загальноєвропейському культурно-історичному процесі на початку XX ст. Висвітлено внесок вітчизняних учених у розвиток міжнародної наукової співпраці, що сприяла культурно-цивілізаційній

консолідації Європи на противагу ескалації міждержавного протистояння напередодні Першої світової війни. Заслужують на увагу представлені в монографії матеріали з історії міжнародних зв'язків заснованої за сприяння Університету Св. Володимира неподалік Ніцци Віллафранкської зоологічної станції, адже участь у її науково-дослідних проектах учених з усієї Європи та США засвідчує посилення позицій вітчизняної науки у світовому науково-освітньому просторі. Добротним фактологічним матеріалом підкріплено тезу авторки щодо розширення участі вчених Харківського, Київського й Новоросійського університетів у численних наукових форумах, що набули особливого значення на початку ХХ ст. не лише в контексті обміну новими ідеями, адже за умов загострення міждержавного протистояння у Європі вони перетворювалися на важливий інструмент розв'язання найгостріших проблем міжнародного життя. О. А. Іваненко наголошує, що завдяки міжнародним конгресам і з'їздам перед вченими університетів України відкривалася можливість популяризувати власні творчі здобутки, засвоювати інноваційні тенденції розвитку світової науки і водночас впливати на його перебіг. У монографії розкрито внесок вітчизняних учених у поглиблення інтеграції європейського цивілізаційного простору з огляду на необхідність забезпечення економічного й науково-технологічного прогресу, підвищення рівня життя населення Європи, покращення медичного забезпечення, подолання епідемій і стихійних лих тощо. У висновках авторка відзначає: "Наукові здобутки представників професорсько-викладацької колегії Харківського, Київського й Новоросійського університетів, упевнено долаючи міждержавні кордони, перетворювалися на вагомий ланку міжнародних культурних зв'язків, з яких викристалізувалася духовна єдність Європи – фундамент її багатогранної цивілізації" (с. 239).

Основний текст дослідження доповнюється додатками у вигляді публікацій історичних джерел, іменним покажчиком, унікальними ілюстраціями. Вельми вдалим видається і зовнішнє оформлення монографії, в якому використано фотокопію виявленого авторкою у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського вітального адресу Карлового університету Київському університету з нагоди його 50-літнього ювілею. Водночас, з огляду на ґрунтовну джерельну базу рецензованої праці, представлену значною кількістю вперше запроваджених до наукового обігу матеріалів архівів Києва, Одеси, Харкова, Москви, слід було би подати їхній перелік із зазначенням повних назв використаних архівних справ.

Загалом монографія О. А. Іваненко вирізняється актуальністю, науковою новизною та є важливим внеском у дослідження історії міжнародних культурних зв'язків.

Євген Бевзюк (Україна)